

**Bernard Hałaczek, Krystyna
Ostrowska, François Höpflinger**

**Spółeczno-ekonomiczne
uwarunkowania postaw pro i
antyaborcyjnych:
polsko-szwajcarskie badania
porównawcze I**

Studia Philosophiae Christianae 29/1, 31-55

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BERNARD HAŁACZEK, KRYSZYNA OSTROWSKA,
FRANÇOIS HÖPFLINGER

**SPOŁECZNO-EKONOMICZNE UWARUNKOWANIA
POSTAW PRO I ANTYABORCZYJNYCH
(POLSKO-SZWAJCARSKIE BADANIA PORÓWNAWCZE I)**

1. Zakres i tematyka badań. 2. Porównawczy opis sytuacji społeczno-ekonomicznej Polaków i Szwajcarów. 2.1. Charakterystyka badanych populacji. 2.2. Charakterystyka badanych generacji. 3. Oddziaływanie czynników społeczno-ekonomicznych. 3.1. Wielkość rodziny. 3.2. Miejscowość pochodzenia i zamieszkania. 3.3. Płeć i stan cywilny. 3.4. Wykształcenie i praca zarobkowa. 3.5. Warunki finansowe i mieszkaniowe. 3.6. Orientacja polityczna. 3.7. Ocena przyczyn spadku dzietności. 4. Podsumowanie

1. ZAKRES I TEMATYKA BADAŃ

Na przełomie 1991/92 r. przeprowadzone zostały w Polsce i w Szwajcarii badania ankietowe w celu ustalenia czynników warunkujących pozytywny lub negatywny stosunek do aborcji. Obejmujący 80 pytań kwestionariusz skierowano w obu krajach do osób zróżnicowanych środowiskowo i społecznie, a jednolitych ze względu na prokreacyjny wiek i przynależność do Kościoła katolickiego. Odpowiedzi udzieliło w Polsce 1168 osób, w tym 839 kobiet (71,5%) i 329 mężczyzn, a w Szwajcarii 732 osób, w tym 485 kobiet (66,0%) i 245 mężczyzn.

Niewątpliwym jest, że jak większość zachowań człowieka, tak również jego nastawienie do aborcji uwarunkowane jest wielorakimi czynnikami: biologicznymi, ekonomicznymi, etycznymi, psychologicznymi, religijnymi, społecznymi. Niewątpliwym jest ponadto, że siła oddziaływania owych wielorakich czynników nie jest jednakowa. Spontanicznie narzuca się pytanie: jakie z nich kształtują w sposób najbardziej decydujący postawy pro i antyaborcyjne?

Niniejsza praca ma charakter fragmentaryczny, gdyż ogranicza się do tematycznie zawężonego pytania: jaki wpływ na stosunek do aborcji wywierają czynniki społeczno-ekonomiczne? Wyniki szczegółowej analizy tych czynników przedstawia rozdział trzeci. Analizę tę uprzedza w rozdziale drugim nie-

odzwony dla niej zestaw porównawczy sytuacji społeczno-ekonomicznej populacji polskiej (PL) i szwajcarskiej (CH) oraz starszej i młodszej generacji Polaków (PL I i PL II) i Szwajcarów (CH I i CH II).

2. PORÓWNAWCZY OPIS SYTUACJI SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ POLAKÓW I SZWAJCARÓW

Zarówno w opisie, jak też w bazującej na nim analizie warunkowań postaw pro i antyaborcyjnych uwzględnione zostały informacje badanych osób w sprawie następujących czynników społeczno-ekonomicznych: wiek i stan cywilny, wielkość miejscowości pochodzenia i zamieszkania, liczba rodzeństwa i dzieci oraz preferowana wielkość rodziny; stopień wykształcenia i praca zarobkowa, subiektywny osąd własnej sytuacji finansowej i mieszkaniowej, orientacja polityczna, ocena przyróżn spadku dzietności w krajach rozwiniętych.

2.1. CHARAKTERYSTYKA BADANYCH POPULACJI

W myśl podporządkowanych celowi badań wytycznych należało w obu krajach objąć osoby tego samego, potencjalnie rozrodczego wieku. Faktycznie jednak na ankietę odpowiedziało w Szwajcarii więcej starszych, w Polsce zaś więcej młodszych osób. Powstałe przez to zniekształcenia pewnych danych porównawczych w obrębie obu populacji (np. odnośnie liczby dzieci czy stanu zdrowia) są jednak w pełni eliminowane w bezpośrednim zestawie porównawczym starszej i młodszej generacji obydwu krajów.

Tab. 1: Wiek ankietowanych oraz ich partnerów (w %)

Wiek	Ankietowany		Partner	
	PL	CH	PL	CH
18—24	20,5	3,3	9,3	1,3
25—34	28,9	26,0	25,6	21,7
35—44	34,8	29,4	32,3	33,4
45—54	12,0	24,7	13,7	27,2
55—64	2,9	9,0	3,8	9,3
65+	0,6	7,6	0,3	7,0

Największą część ankietowanych stanowiły zarówno w Polsce (71,1%), jak i w Szwajcarii (78,7%) osoby żyjące w związku małżeńskim. Liczebnie drugą grupą były osoby stanu wolnego: w Polsce 22,3%, w Szwajcarii 12,9%. Liczba osób rozwiedzionych i owdowiałych leżała w obu krajach poniżej 3% (Tab. 2).

Tab. 2: Stan cywilny ankietowanych (w %)

	żyjący z partnerem		żyjący bez partnera	
	PL	CH	PL	CH
wolni	8,5	3,6	13,8	9,3
małżonkowie	71,1	78,7	0,1	1,6
rozwiedzeni	2,1	2,1	2,4	1,9
owdowiali	0,3	0,3	1,8	2,5

Przy danych na temat miejsca pochodzenia i aktualnego zamieszkania zrezygnowano z nieostrego, nieraz wręcz nieprzeprowadzalnego podziału na mieszkańców miast i wsi, a uwzględniono jedynie absolutną wielkość miejscowości.

Wśród ankietowanych najwięcej osób pochodzi w Polsce z wielkich (ponad 100 000 mieszkańców), w Szwajcarii z małych (1000—10 000 mieszkańców) miejscowości. Z najmniejszych (poniżej 1000 mieszkańców) oraz z średnio wielkich (10 000—100 000 mieszkańców) pochodzi w obu populacjach mniej więcej tyle samo osób (Tab. 3).

Zarówno w Polsce, jak i w Szwajcarii ok. 20% wszystkich ankietowanych mieszka aktualnie w miejscowościach posiadających 10 000 — 100 000 mieszkańców. W Polsce liczącą jest grupa zamieszkująca najmniejsze (poniżej 1000) i największe (powyżej 100 000) miejscowości, w Szwajcarii natomiast grupa zamieszkała w miejscowościach liczących 1000—10 000 mieszkańców (Tab. 3).

Tab. 3: Miejsce pochodzenia i zamieszkania osób ankietowanych (w %)

Liczba mieszkańców	miejsce pochodzenia		miejsce zamieszkania	
	PL	CH	PL	CH
poniżej 1000	12,9	14,1	5,6	2,9
1 000—10 000	15,3	37,7	9,3	26,6
10 000—50 000	19,2	12,3	18,9	18,1
50 000—100 000	13,1	12,5	17,0	23,0
powyżej 100 000	39,6	23,4	49,2	29,4

Porównawczy zestaw wielkości rodziny polskiej i szwajcarskiej potwierdza dominację rodzin dwudziennych w obu krajach, ujawnia zarazem większą liczebność rodzin wielodzietnych w Szwajcarii. Podobną przewagę stwierdza się również przy dzietności idealnej, czyli przy postulowanym i za najbardziej odpowiedni uznanym poziomie dzietności: Polacy opowiadają się za mniejszą, Szwajcarzy za większą liczbą dzieci. Różnice te rezultują, być może, z faktu, że ankietowani Szwajcarzy pochodzą częściej niż Polacy z rodzin wielodzietnych (Tab. 4).

Dokładne porównanie poziomu wykształcenia i aktywności zawodowej ankietowanych Polaków i Szwajcarów jest poważnie utrudnione różnicami w strukturze szkolnictwa i ustawodawstwie pracy. Niemniej poprawnymi wydaje się być dwa z ankiety wynikające stwierdzenia. Po pierwsze: w Polsce więcej osób kończy szkołę średnią, w Szwajcarii natomiast szkołę zawodową. A po drugie: wśród ankietowanych jest w Polsce więcej osób zatrudnionych na pełnym etacie niż w Szwajcarii, co jest niewątpliwie wyrazem większej aktywności zawodowej kobiet polskich (Tab. 5).

Tab. 4: Liczba rodzeństwa oraz poziom dzieciności aktualnej i planowanej (w %)

Liczba	rodzeństwa		dzieci posiadanych		dzieci planowanych	
	PL	CH	PL	CH	PL	CH
0	14,1	6,1	15,4	22,0	9,1	2,7
1	35,6	17,9	32,1	11,6	17,7	3,2
2	26,5	23,2	39,7	35,7	57,8	71,8
3	11,7	17,9	9,2	20,2	12,0	7,6
4	7,3	12,6	3,6	10,4	3,5	14,8
5+	4,9	22,4	—	—	—	—

Tab. 5: Wykształcenie i praca zarobkowa (w %)

Wykształcenie	Praca zarobkowa		Praca zarobkowa	PL	CH
	PL	CH			
podstawowe	4,1	10,2	pełny etat	64,0	40,1
zawodowe	11,6	45,3	niepełny etat	6,1	26,9
niepełne średnie	3,1	17,6	już nie	14,3	28,2
pełne średnie	44,0	9,3	nigdy	5,6	2,7
niepełne wyższe	15,9	2,1	uczeń/student	10,8	2,0
pełne wyższe	21,2	15,5			

Sytuacji finansowo-mieszkaniowej porównywanych populacji nie usiłowano określać z pomocą wielkości obiektywnie uchwytnych. Charakteryzowano ją według kryterium bardziej dla badań nad postawami przydatnym. Takim zaś jest subiektywno-osobista ocena swej własnej sytuacji finansowej i mieszkaniowej.

Obiektywne zróżnicowanie dochodów w Polsce i Szwajcarii jest zresztą zbyt oczywiste, by konieczną była porównawcza dokumentacja liczbowa. A obiektywne różnice w sytuacji mieszkaniowej znane są z wcześniejszych badań ankietowych. Zgodnie z nimi własnym mieszkaniem nie dysponuje w Polsce 21,2%, w Szwajcarii tylko 0,4% par małżeńskich. Mieszkanie jedno i dwupokojowe posiada w Polsce 40,2%, w Szwajcarii

3,3% rodzin, a czteropokojowe i większe odpowiednio 12,2% i 71,5%. Jedynie liczba zamieszkujących trzy pokoje jest taka sama w Polsce (24,4%) i w Szwajcarii (24,8%).

Wyniki subiektywnej oceny osobistej sytuacji finansowej i mieszkaniowej zdają się dość dobrze odpowiadać danym obiektywnym. Swoją sytuację finansową uznaje za dobrą i bardzo dobrą około 80% Szwajcarów i tylko 20% Polaków, a za złą i bardzo złą odpowiednio 3,9% i 20,6%. Ze swych warunków mieszkaniowych bardzo zadowolonych jest 58,8%, a niezadowolonych 1,5% Szwajcarów; odnośne polskie dane wynoszą: 9,8% i 17,5% (Tab. 6).

Tab. 6: Sytuacja materialna w ocenie ankietowanych (w %)

	Sytuacja finansowa		Sytuacja mieszkaniowa	
	PL	CH	PL	CH
bardzo dobra	2,4	13,6	9,8	58,8
dobra	17,3	65,2	34,7	31,9
znośna	59,6	17,3	38,0	7,8
zła	16,7	3,4	12,3	1,2
bardzo zła	3,9	0,5	5,2	0,3

Z omawianych tu czynników dwa kolejne, mianowicie orientacja polityczna ankietowanych oraz ich pogląd na temat przyczyn spadku dzietności, zawierają sporo komponentów psychologiczno-etycznych. Mimo tych treściowo szerokich uwikłań omawiane są w tym rozdziale z tej prostej racji, że ich oddziaływanie konkretyzuje się i najlepiej uchwytnie jest właśnie na płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej.

Porównawczy zestaw orientacji politycznych ujawnia dwa fakty: 1) w przeciwieństwie do Szwajcarii nie cieszy się w Polsce żaden z kierunków politycznych poparciem absolutnej większości osób ankietowanych; 2) zaangażowanie polityczne tych osób jest w Polsce o połowę mniejsze niż w Szwajcarii. Interesująca jest ponadto odmienna w obu krajach kolejność preferowanych orientacji politycznych (Tab. 7). Przy interpretacji tej kolejności należy jednak pamiętać o tym, że pewnym

Tab. 7: Kolejność preferowanych orientacji politycznych (w %)

	PL		CH
1. liberalna	— 45,1	chrześcijańska	— 89,5
2. chrześcijańska	— 42,7	ekologiczna	— 86,5
3. ekologiczna	— 34,3	liberalna	— 75,5
4. patriotyczna	— 34,1	socjalistyczna	— 47,7
5. konserwatywna	— 11,5	patriotyczna	— 29,4
6. socjalistyczna	— 9,3	konserwatywna	— 28,5

pojęciom politycznym, w szczególności takim, jak: „socjalistyczny”, „liberalny” czy „konserwatywny” przypisywana jest w Polsce zgoła całkiem inna treść niż w Szwajcarii.

Niezdecydowanie Polaków przy wartościowaniu orientacji politycznych ujawnia się również przy poglądach na przyczyny spadku dzietności. Z jedenastu możliwych wyjaśnień tego spadku zyskuje bowiem w grupie szwajcarskiej siedem, w grupie polskiej natomiast trzy absolutną większość ankietowanych.

Mniej więcej jednakowa ilość osób w obu krajach dopatruje się przyczyn spadku dzietności w złych warunkach mieszkaniowych i łatwej możliwości aborcji, a tylko nieco różna ilość w kosztach wychowania dzieci, w pracy kobiet i w niepewnej przyszłości. Przyczyny te zajmują jednak w kolejności wszystkich możliwych inne miejsca w polskiej, a inne w szwajcarskiej populacji.

Tab. 8: Kolejność przyczyn spadku dzietności (w %)

PL		CH	
1. brak mieszkań	— 69,4	osobista kariera	— 92,0
2. niepewna przyszłość	— 56,9	wygodnictwo	— 80,2
3. koszt dzieci	— 53,6	praca kobiet	— 77,5
4. wygodnictwo	— 45,6	niepewna przyszłość	— 76,8
5. praca kobiet	— 45,3	antykoncepcja	— 71,2
6. osobista kariera	— 36,8	koszt dzieci	— 70,2
7. łatwość aborcji	— 32,1	brak mieszkań	— 63,0
8. antykoncepcja	— 30,3	kłopoty wychowawcze	— 46,1
9. rozwody	— 23,6	przeludnienie	— 44,6
10. kłopoty wychowawcze	— 15,2	rozwody	— 41,8
11. przeludnienie	— 9,8	łatwość aborcji	— 32,6

2.2. CHARAKTERYSTYKA BADANYCH GENERACJI

Podział ankietowanych na generację starszą i młodszą formalnie uzasadnia wspomniana już odmiennosc w strukturze wieku porównywanych populacji, to mianowicie, że populacja polska jest w całości wyraźnie młodszą od szwajcarskiej. Za takim podziałem przemawiają ponadto ważne merytoryczne powody.

Jednym z nich jest zmieniające się z wiekiem nastawienie do prokreacji. A skoro ta zależność jest prawidłowością rozwoju życia osobniczego, za wielce prawdopodobną uznać wolno tezę, że również stosunek do aborcji zmienia się z wiekiem. Inne powody odrębnego omawiania i analizowania młodziej i starszej generacji wynikają z ich zasadniczo odmiennej sytuacji właśnie na płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej. Staty-

stycznie istotne różnice między nimi dokumentują takie czynniki, jak: stan cywilny, wielkość miejsca pochodzenia i zamieszkania, liczba rodzeństwa i posiadanych dzieci, wykształcenie i praca zarobkowa, warunki finansowe i mieszkaniowe, a częściowo również orientacja polityczna.

Z wszystkich wyżej wymienionych racji należało porównawczy zestaw populacji uzupełnić takim samym zestawem generacji. Do starszej generacji zaliczono osoby w wieku 35—54 lat, do młodszej zaś w wieku 18—34 lat. W pierwszej znalazło się 643 Polaków i 390 Szwajcarów, w drugiej odpowiednio 537 i 212 osób.

Uwarunkowane wiekiem różnice w stanie cywilnym ankietowanych są oczywiste: w młodszej generacji jest więcej osób stanu wolnego, a mniej małżonków niż w starszej. Podobnie zrozumiałe jest, że żyjące w związku partnerskim osoby wolne przeważają w generacji młodszej: w Polsce w stosunku 12,6% do 4,4%, w Szwajcarii 9,4% do 1,5%.

Porównanie obu generacji ze względu na ich miejsce pochodzenia pokazuje, że zarówno w Polsce, jak też w Szwajcarii reprezentanci starszej generacji pochodzą częściej z miejscowości małych (poniżej 10 000 mieszkańców), młodszej natomiast z miejscowości większych (ponad 10 000 mieszkańców). Wyjątek stanowi młodsza generacja polska, w której liczba osób pochodzących z dużych miast (ponad 100 000) jest nieco mniejsza niż w generacji starszej (Tab. 9).

Tab. 9: Miejsce pochodzenia starszej (I) i młodszej (II) generacji (w %)

Liczba mieszkańców	PL I	CH I	PL II	CH II
poniżej 1000	16,4	13,2	9,8	12,7
1 000—10 000	16,6	40,0	14,1	29,7
10 000—50 000	15,3	10,9	23,2	17,9
50 000—100 000	11,0	10,1	15,5	12,7
ponad 100 000	40,8	25,7	37,4	26,9

Aktualne miejsce zamieszkania tylko minimalnie różnicuje obie generacje. Jedyna, i to niewielka różnica polega na tym, że przedstawiciele młodszej nieco częściej zamieszkują najmniejsze, a rzadziej największe miejscowości (Tab. 10).

Porównanie wielkości rodzin macierzystych, tym samym liczbą rodzeństwa, w obu generacjach prowadzi do następujących wniosków: 1) liczba jedynaków jest w obu szwajcarskich generacjach jednakowa, w polskich natomiast zróżnicowana: młodsza generacja ma więcej jedynaków; 2) w Polsce pocho-

Tab. 10: Aktualne miejsce zamieszkania starszej (I)
i młodszej (II) generacji (w %)

Liczba mieszkańców	PL I	CH I	PL II	CH II
poniżej 1000	5,0	2,6	6,1	4,3
1 000—10 000	6,9	30,7	11,9	28,4
10 000—50 000	18,0	16,0	20,5	24,2
50 000—100 000	16,1	17,8	17,9	15,2
ponad	54,0	33,0	43,6	28,0

Tab. 11: Liczba rodzeństwa w starszej (I)
i młodszej (II) generacji (w %)

	PL I	CH I	PL II	CH II
0	10,7	6,2	17,3	6,2
1	32,3	16,5	39,7	25,7
2	28,4	23,4	24,5	25,7
3	13,8	18,3	9,3	19,5
4	9,2	13,4	5,1	9,5
5+	5,5	22,4	4,2	18,9

dzi więcej osób niż w Szwajcarii z rodzin jedno- i dwudziennych, i to zarówno w starszej, jak i młodszej generacji; 3) W rodzinach z trojgiem dzieci wychowało się w generacjach obu krajów mniej więcej tyle samo osób; 4) W obu generacjach polskich pochodzi mniej osób niż w szwajcarskich z rodzin wielodzietnych.

Poziom dzietności aktualnej (liczba posiadanych dzieci) jest jak stan cywilny w znacznym stopniu uwarunkowana wiekiem. Oczywiście jest zatem, że w młodszych generacjach jest więcej osób bezdzietnych oraz więcej takich, które mają tylko jedno dziecko, mniej jest natomiast osób z dwojgiem i większą ilością dzieci. Poznawczo bardziej ciekawe są różnice zachodzące między równoległymi generacjami obu krajów. Potwierdzają one, a zarazem uwyraźniają wyniki uzyskane już w porównawczym zestawie populacji. Zgodnie z nimi w obu generacjach szwajcarskich jest więcej bezdzietnych, lecz także więcej wielodzietnych par niż w Polsce, przy czym ta ostatnia różnica jest w generacji młodszej relatywnie większa niż w starszej (Tab. 12).

Tab. 12: Dzietność aktualna w starszej (I)
i młodszej (II) generacji (w %)

	PL I	CH I	PL II	CH II
0	5,0	11,2	29,0	46,6
1	28,7	10,9	36,0	15,9
2	47,5	46,4	29,9	26,0
3	13,8	24,8	3,7	9,8
4+	5,0	6,7	1,4	2,4

W opiniach na temat dzietności idealnej, czyli na temat postulowanej, w dzisiejszych warunkach pożądanej liczby zachodzą jedynie nieznaczne różnice między generacjami. Polegają one na tym, że w młodszej generacji szwajcarskiej liczbiej niż w starszej są zarówno zwolennicy bezdzietności, jak i zwolennicy rodzin wielodzietnych. Na tym też polega jedyna różnica między generacjami polskimi, że młodzi częściej opowiadają się za rodziną wielodzietną (Tab. 13).

Tab. 13: Dzietność idealna w opiniach starszej (I) i młodszej (II) generacji (w %)

	PL I	CH I	PL II	CH II
0	9,2	2,4	8,1	4,0
1	18,6	4,8	17,2	1,7
2	59,3	73,0	56,6	70,1
3+	12,8	19,7	18,1	24,2

W zakresie wykształcenia różnią się obie generacje tym, że młodzi rzadziej niż starsi kończą jedynie szkołę podstawową i częściej posiadają wykształcenie wyższe. Pozostałe różnice odpowiadają w obu krajach tym, jakie omówione zostały przy charakterystyce populacji (Tab. 14, por. Tab. 5).

Tab. 14: Wykształcenie starszej (I) i młodszej (II) generacji (w %)

	PL I	CH I	PL II	CH II
podstawowe	5,0	11,8	2,8	3,3
zawodowe	12,9	45,4	11,2	44,3
niepełne średnie	2,9	15,4	3,0	18,4
pełne średnie	42,5	10,0	45,0	12,7
niepełne wyższe	10,1	2,0	21,8	2,4
pełne wyższe	26,5	14,9	16,2	18,9

W zestawie porównawczym aktywności zarobkowej poszczególnych generacji znamieny jest wysoki procent osób starszej generacji, pracujących w Polsce na pełnym, a w Szwajcarii na niepełnym etacie (Tab. 15). Ponieważ kobiety stanowiły w Polsce 71,5%, a w Szwajcarii 66,0% wszystkich ankietowanych, wolno właśnie ich wzmożoną w starszym wieku ak-

Tab. 15: Praca zarobkowa starszej (I) i młodszej (II) generacji (w %)

	PL I	CH I	PL II	CH II
pełny etat	80,7	40,8	49,5	49,3
niepełny etat	6,1	35,9	5,6	18,4
już nie	11,2	20,9	16,3	28,0
nigdy	0,9	2,1	10,2	1,0
uczeń/student	1,1	0,8	18,4	3,4

tywność zawodową za cechę wyraźnie różnicującą obie generacje, a zarazem — ze względu na zatrudnienie w pełnym lub niepełnym wymiarze godzin — obie populacje.

W ocenie własnej sytuacji finansowej i mieszkaniowej nie stwierdzono żadnych znaczących różnic między generacjami. Odnotować wypada co najwyżej to, że młodsza generacja jest w obu krajach mniej zadowolona ze swoich warunków mieszkaniowych (Tab. 16).

Tab. 16: Sytuacja finansowo-mieszkaniowa starszej (I) i młodszej (II) generacji (w %)

	PL I	CH I	PL II	CH II
Sytuacja finansowa				
bardzo dobra/dobra	20,7	79,2	19,2	75,5
znośna	58,7	15,7	60,7	20,8
zła/bardzo zła	20,6	5,2	20,0	3,8
Sytuacja mieszkaniowa				
bardzo dobra/dobra	47,4	91,2	42,4	86,7
znośna	41,3	6,4	35,3	12,7
zła/bardzo zła	11,2	2,3	22,3	0,5

Procentowy zestaw zwolenników poszczególnych orientacji politycznych ukazuje lekko przeciwstawną intensywność zaangażowania politycznego w generacjach obu krajów: w Polsce jest ono nieco większe w generacji młodszej, w Szwajcarii natomiast w starszej. Na zachodzące między generacjami różnice wskazuje ponadto kolejność preferowanych orientacji politycznych. Tak np. młodsza generacja szwajcarska nie umieszcza na pierwszym miejscu orientacji chrześcijańskiej, lecz ekologiczną, a w młodszej polskiej ostatniego miejsca nie zajmuje konserwatyzm, lecz socjalizm (Tab. 17 i 18).

Tab. 17: Kolejność preferowanych orientacji politycznych w Polsce (w %)

PL I		PL II	
1. liberalna	— 41,8	liberalna	— 49,7
2. chrześcijańska	— 38,6	chrześcijańska	— 47,3
3. patriotyczna	— 35,5	ekologiczna	— 41,6
4. ekologiczna	— 28,1	patriotyczna	— 33,2
5. socjalistyczna	— 10,2	konserwatywna	— 14,2
6. konserwatywna	— 8,0	socjalistyczna	— 8,1

Tab. 18: Kolejność preferowanych orientacji politycznych w Szwajcarii (w %)

CH I		CH II	
1. chrześcijańska	— 91,1	ekologiczna	— 84,7
2. ekologiczna	— 87,3	chrześcijańska	— 80,6
3. liberalna	— 79,2	liberalna	— 71,3
4. socjalistyczna	— 44,9	socjalistyczna	— 49,6
5. patriotyczna	— 29,7	patriotyczna	— 22,4
6. konserwatywna	— 22,6	konserwatywna	— 15,0

W ocenach przyczyn spadku dzietności wykazują obie generacje dużą zbieżność z opiniami znamionującymi całą populację (por. Tab. 8). Jediną różnicą jest to, że w porównaniu z generacją starszą, młodsza generacja polska wyżej klasyfikuje rolę kariery i niżej rolę pracy zarobkowej kobiet, zaś młodsza szwajcarska odpowiednio wyżej niepewną przyszłość i niżej wygodnictwo (Tab. 19).

Tab. 19: Kolejność przyczyn spadku dzietności w ocenie obu generacji

PL I	PL II	CH I	CH II
1. brak mieszkań	także	1. osobista kariera	także
2. niepewna przyszłość	także	2. wygodnictwo	4
3. koszt dzieci	także	3. praca kobiet	także
4. praca kobiet	6	4. niepewna przyszłość	2
5. wygodnictwo	także	5. koszt dzieci	także
6. osobista kariera	4	6. antykoncepcja	także
7. łatwość aborcji	także	7. brak mieszkań	także
8. antykoncepcja	także	8. kłopoty wychowawcze	także
9. rozwody	także	9. przeludnienie	także
10. kłopoty wychowawcze	także	10. rozwody	także
11. przeludnienie	także	11. łatwość aborcji	także

3. ODDZIAŁYWANIE CZYNNIKÓW SPOŁECZNO-EKONOMICZNYCH

Zarówno statystycznie istotny poziom Chi-kwadratu, jak i wartości współczynników korelacji Eta i Gamma uzasadniają stwierdzenie, że postawy pro- lub antyaborcyjne kształtują w obu krajach następujące czynniki: 1) liczba postulowanych i posiadanych dzieci; 2) wielkość miejsca urodzenia i aktualnego zamieszkania; 3) stan cywilny i częściowo też poziom wykształcenia; 4) chrześcijańska i liberalna orientacja polityczna; 5) upatrywanie przyczyn spadku dzietności w łatwym dostępie do środków antykoncepcyjnych i łatwej możliwości aborcji.

W samej Szwajcarii znaczący wpływ na stosunek do aborcji wywierają: 1) liczba rodzeństwa; 2) konserwatywna orientacja polityczna; 3) tłumaczenie spadku dzietności kosztami i trudnościami wychowania dzieci.

W samej Polsce natomiast czynnikami warunkującymi nastawienie do aborcji okazały się: 1) praca zarobkowa; 2) socjalistyczna orientacja polityczna; 3) tłumaczenie spadku dzietności aktywnością zawodową kobiet, częstotliwością rozwodów, pragnieniem osobistej niezależności i kariery oraz wygodnictwem.

Bez wpływu na postawy pro- czy antyaborcyjne są w obu krajach: 1) płeć; 2) osąd własnej sytuacji finansowo-mieszka-

niowej; 3) patriotyczna orientacja polityczna; 4) upatrywanie przyczyn spadku dzietności w złych warunkach mieszkaniowych i przeludnieniu świata (Aneks I—IV).

3.1. WIELKOŚĆ RODZINY

Zależność między idealną (postulowaną) wielkością rodziny a nastawieniem do aborcji wyraża się w dobrze zrozumiałej i łatwo przewidywalnej tendencji: ze wzrastającą liczbą postulowanych dzieci wzrasta liczba przeciwników aborcji, a zmniejsza liczba jej zwolenników. Tendencję tę dokumentują zgodnie obie populacje z tą różnicą, że liczebna przewaga przeciwników nad zwolennikami aborcji rozpoczyna się w Szwajcarii już przy postulowaniu tylko jednego dziecka, w Polsce zaś dopiero przy dwudziestności. Wśród opowiadających się za bezdzietnością przeważają w obu krajach zwolennicy aborcji. Zauważyć trzeba ponadto, że we wszystkich kategoriach dzietności idealnej większą przewagą mają przeciwnicy aborcji w Polsce w młodszej, a w Szwajcarii w starszej generacji (Tab. 20).

Tab. 20: Zwolennicy (+) i przeciwnicy (—) aborcji w procentowej relacji do postulowanej liczby dzieci (0—4+)

	0 +/-	1 +/-	2 +/-	3 +/-	4+ +/-
PL	36,9/18,5	40,5/20,5	29,8/36,8	13,3/70,6	7,7/79,4
PL I	46,9/14,3	46,5/13,2	38,2/29,7	10,2/69,4	10,5/79,0
PL II	31,1/20,0	34,8/27,3	21,4/43,8	16,1/71,6	5,3/84,2
CH	62,5/37,5	21,0/57,9	20,0/70,7	11,1/86,6	9,0/86,5
CH I	50,0/40,0	13,4/66,7	18,2/70,6	8,6/91,3	12,8/84,6
CH II	85,7/14,3	66,6/33,3	27,7/50,5	16,6/83,3	10,0/83,4

Podobny wpływ wywiera poziom dzietności idealnej: wraz z jego wzrostem wzrasta negatywny stosunek do aborcji. W rodzinach wielodzietnych jest zatem w obu populacjach i w obu generacjach liczba przeciwników aborcji wyraźnie wyższa niż jej zwolenników. Jednakże w Polsce przewaga ta staje się regułą dopiero w rodzinach z trojgiem dzieci, w Szwajcarii natomiast stale, niezależnie od wielkości rodziny, liczniejsi są przeciwnicy aborcji. Uderza ponadto, że wśród bezdzietnych tylko w starszej generacji polskiej przeważają zwolennicy aborcji (Tab. 21).

Wpływ wielkości rodziny macierzystej, czyli liczby rodzeństwa, na postawę wobec aborcji jest nieznaczący. Ścisłsza współzależność w tym względzie stwierdzalna jest tylko w starszej generacji szwajcarskiej (por. Aneks I i III). Zupełny

Tab. 21: Zwolennicy (+) i przeciwnicy (—) aborcji w procentowej relacji do posiadanej liczby dzieci (0—4+)

	0 +/-	1 +/-	2 +/-	3 +/-	4 +/-
PL	28,2/41,6	32,7/29,9	36,0/31,4	18,7/51,7	8,6/71,4
PL I	57,7/15,4	41,6/18,8	39,5/29,4	22,2/47,2	12,0/80,0
PL II	22,4/47,1	23,5/39,9	30,7/34,6	0,0/75,1	0,0/33,3
CH	17,2/66,2	24,4/62,2	18,7/72,4	14,2/79,4	2,8/93,1
CH I	22,0/70,7	19,5/61,0	21,0/71,9	15,4/78,1	0,0/96,0
CH II	34,4/58,1	30,3/63,7	19,6/66,7	15,8/79,0	0,0/80,0

Tab. 22: Zwolennicy (+) i przeciwnicy (—) aborcji w procentowej relacji do liczby rodzeństwa (0—4+)

	0 +/-	1 +/-	2 +/-	3 +/-	4 +/-
PL	28,7/41,5	31,9/36,4	28,7/37,2	28,7/38,2	21,9/46,8
PL I	36,2/31,0	42,5/24,1	35,9/31,4	33,3/33,3	27,6/46,3
PL II	26,2/45,5	25,6/45,8	19,5/44,6	18,9/43,4	13,4/51,9
CH	24,4/73,1	36,3/56,4	16,6/73,4	15,8/72,3	11,2/83,0
CH I	26,1/73,9	42,6/50,8	14,6/76,4	12,9/75,7	11,4/81,1
CH II	33,3/58,4	37,2/56,8	21,6/64,7	29,0/57,9	18,7/77,1

brak takiej zależności dokumentują generacje młodsze obu krajów: liczba przeciwników aborcji jest taka sama u jedynaków jak i tych, którzy mieli troje rodzeństwa (Tab. 22).

3.2. MIEJSCOWOŚĆ POCHODZENIA I ZAMIESZKANIA

Wszystkie współczynniki korelacji świadczą o podobnym w obu krajach, choć w Polsce nieco silniejszym, wpływie wielkości miejsca pochodzenia i aktualnego zamieszkania na stosunek do aborcji. Wskazują one zarazem kierunek tego wpływu: im większa miejscowość, tym więcej zwolenników a mniej przeciwników aborcji.

W przypadku wielkości miejsca pochodzenia jest starsza generacja polska dobrym przykładem takiej właśnie współzależności: w grupie osób pochodzących z małych (poniżej 1000 mieszkańców) wiosek relacja zwolenników do przeciwników aborcji wynosi 26,4% do 41,3%, w grupie zaś osób pochodzących z wielkich (ponad 100 000 mieszkańców) relacja ta kształtuje się wręcz dokładnie odwrotnie, wynosi bowiem 44,8% — 23,3% (Tab. 23).

W Szwajcarii jest relacja między wzrostem zwolenników a spadkiem liczby przeciwników podobnie pochodzeniem uwarunkowana. Jeśli proporcjonalność owej współzależności prezentuje się mniej wyraziście, to głównie dlatego, że zarówno w całej populacji szwajcarskiej, jak też w obu jej generacjach

przeciwnicy aborcji przeważają liczebnie we wszystkich grupach pochodzenia. W Szwajcarii jednak tylko 8% ankietowanych nie precyzuje swego stosunku do aborcji, w Polsce natomiast nie czyni tego ponad 30%. O tej pokąźnie zróżnicowanej liczbie osób niezdecydowanych pamiętać należy przy wszystkich zestawach liczbowych.

Oddziaływanie czynnika „aktualne zamieszkanie” jest podobne do czynnika „miejsce pochodzenia” z jedną wszakże znamioną różnicą. Polega ona na tym, że mieszkańcy najmniejszych miejscowości nie powielają wzorca miejsca pochodzenia, i bynajmniej nie należą do najliczniejszych przeciwników aborcji. Przykładem tego jest ponownie starsza generacja polska, w której najwięcej zwolenników aborcji znajduje się właśnie wśród mieszkańców najmniejszych miejscowości. Zjawisko to potwierdzają proporcje w odnośnej grupie szwajcarskiej (Tab. 24).

Tab. 23: Zwolennicy (+) i przeciwnicy (—) aborcji w procentowej relacji do wielkości miejsca pochodzenia

	Liczba mieszkańców:				
	do 1000	1—10 000	10—50 000	50—100 000	ponad 100 000
	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-
PL	23,8/40,8	28,5/35,2	18,1/49,5	25,9/39,1	36,6/34,4
PL I	26,4/41,3	27,3/39,8	26,9/41,5	42,4/23,8	44,8/23,3
PL II	20,0/41,3	27,6/31,3	12,3/56,2	16,0/49,4	30,3/44,1
CH	12,2/81,6	13,8/79,0	31,8/64,8	16,3/70,6	24,2/66,4
CH I	12,3/81,6	10,3/80,8	33,3/61,9	17,9/69,2	25,3/66,4
CH II	24,0/68,0	27,4/66,1	29,7/67,5	24,0/56,0	28,3/60,4

Tab. 24: Zwolennicy (+) i przeciwnicy (—) aborcji w procentowej relacji do wielkości miejsca zamieszkania

PL	31,8/30,1	24,3/41,1	17,4/53,0	23,6/38,5	35,6/34,4
PL I	46,1/23,1	36,1/33,4	18,5/56,7	27,5/35,6	43,6/23,0
PL II	23,5/32,4	17,7/45,6	17,3/50,9	19,0/42,0	27,6/47,0
CH	15,0/60,0	19,5/70,9	26,6/66,4	9,5/82,9	19,4/74,1
CH I	40,0/60,0	17,0/70,3	26,7/64,0	10,6/84,8	19,1/76,7
CH II	37,5/62,5	25,8/70,7	34,0/60,0	14,3/64,3	28,1/59,6

Wpływ wielkości miejsca zamieszkania na postawę wobec aborcji jest jeszcze z innego ważnego powodu mniej wyraźny niż w wypadku wielkości miejsca pochodzenia. Powodem tym jest to, że zasada wzrastającej z wielkością miejscowości liczby zwolenników i malejącej liczby przeciwników aborcji stosuje się w Polsce dopiero od miejscowości liczących powyżej 10 000, a w Szwajcarii dopiero od liczących powyżej 50 000 mieszkańców (Tab. 24).

3.3. PŁEĆ I STAN CYWILNY

Zasadniczo odmienna pozycja i rola kobiety i mężczyzny w dziedzinie rozrodczości zdaje się uzasadniać przypuszczenie, że również stosunek do aborcji jest u obu płci różny.

Przypuszczenie to nie znalazło żadnego potwierdzenia w omawianych tu badaniach. Różnice liczbowe między zwolennikami i przeciwnikami aborcji w grupie żeńskiej i męskiej okazały się zbyt nikłe, by stanowić mogły podłoże dla rozdzielnych obliczeń i odmiennych wyników korelacyjnych. Odnośne postawy kobiet i mężczyzn są do tego stopnia podobne, że w starszej generacji polskiej przeważają w obrębie obu płci zwolennicy, w młodszej polskiej natomiast i obydwu szwajcarskich przeciwnicy aborcji, i to każdorazowo w prawie takim samym stosunku procentowym (Tab. 25).

Tab. 25: Procentowy rozkład kobiet (f.) i mężczyzn (m.) w Polsce i Szwajcarii wg ich pozytywnego (+) lub negatywnego (—) stosunku do aborcji

	PL I	PL II	CH I	CH II
f:	+34,7/—32,0	+21,7/—47,4	+17,7/—73,0	+25,5/—64,2
m:	+40,5/—30,6	+25,2/—40,8	+19,5/—17,0	+30,7/—63,1

W przeciwieństwie do płci wskazują wszystkie dane korelacyjne na statystycznie istotny, choć niezbyt ścisły, związek między stanem cywilnym a stosunkiem do aborcji. W Polsce jest on silniejszy niż w Szwajcarii, a w obu krajach silniejszy w młodszej niż w starszej generacji. Dokumentują to zarówno wartości Chi-kwadratu jak i współczynnika korelacji Eta (por. Aneks II—IV).

Jest rzeczą zrozumiałą, że różnic w stanie cywilnym niepodobna uporządkować wzdłuż matematycznie wyznaczonej linii prostej. Dlatego też kierunek odnośnych zależności określać można jedynie w sposób hipotetyczny. Z uwzględnieniem tego zastrzeżenia wolno linię przechodzącą od zwolenników do przeciwników aborcji interpretować jako linię zwiększającą się stabilności partnerstwa. Przy tej interpretacji staje się w każdym razie zrozumiałe, dlaczego zwolennicy aborcji są mniej liczni wśród małżonków niż wśród osób stanu wolnego, żyjących w układzie partnerskim.

Nie można niemniej przeczyć i tego, że liczba przeciwników aborcji wśród żyjących w związku partnerskim osób wolnych i małżonków młodszej generacji obydwu krajów jest nieomal identyczna. Fakt ten uwyrażnia hipotetyczny, może wręcz jednostronnie uproszczony charakter wyżej sformuło-

wanej interpretacji. Niewątpliwym jest natomiast, że najsilniejszą polaryzację zwolenników i przeciwników aborcji prezentuje grupa samotnie żyjących osób wolnych (Tab. 26).

Tab. 26: Zwolennicy (+) i przeciwnicy (—) aborcji w procentowej relacji do stanu cywilnego

	Małżonkowie		Wolni	
	+/—	(w zw. partnerskim)	+/—	(samotni)
PL	30,1/36,1		39,4/33,3	14,4/61,9
PL I	36,0/32,0		54,2/12,5	15,0/60,0
PL II	22,2/41,4		34,7/41,7	14,5/64,1
CH	17,4/75,9		37,5/50,0	21,6/67,7
CH I	19,0/74,3		0,0/80,0	18,2/63,6
CH II	22,0/46,7		47,4/42,1	27,3/61,4

3.4. WYKSZTAŁCENIE I PRACA ZAROBKOWA

Oba te czynniki wywierają w obu krajach pewien wpływ na stosunek do aborcji. Przy wykształceniu jest on minimalny, przy pracy zarobkowej bardziej wyraźny. W obu wypadkach jest on w Polsce silniejszy niż w Szwajcarii, gdzie w młodszej generacji prawie zupełnie nie istnieje (por. Aneks II i IV).

Tab. 27: Zwolennicy (+) i przeciwnicy (—) aborcji w procentowej relacji do wykształcenia w starszej (I) i młodszej (II) generacji polskiej i szwajcarskiej

	PL I	PL II	CH I	CH II
	+/—	+/—	+/—	+/—
podstawowe	33,3/37,0	25,1/37,6	8,9/75,6	16,7/83,3
zawodowe	40,0/24,3	28,1/37,5	19,3/72,5	23,1/67,1
niepełne średnie	25,0/31,3	41,2/23,6	13,6/76,2	38,5/51,3
pełne średnie	42,6/27,0	21,6/41,0	27,8/72,3	20,8/62,5
wyższe	28,8/38,7	20,4/56,0	21,5/73,8	31,0/66,6

Z kierunkowo odmiennych wartości współczynnika korelacji Gamma wolno wnioskować, że w parze ze wzrostem wykształcenia idzie w Polsce lekki wzrost negatywnego, w Szwajcarii natomiast pozytywnego nastawienia do aborcji. Wniosek taki nasuwa także procentowy rozkład zwolenników i przeciwników aborcji. W młodszej generacji polskiej z wyższym wykształceniem jest bowiem najmniej zwolenników, a najwięcej przeciwników aborcji. W tej samej grupie szwajcarskiej natomiast znajduje się więcej zwolenników i mniej przeciwników niż w grupie osób z wykształceniem podstawowym (Tab. 27).

Wpływ pracy zarobkowej na postawę wobec aborcji zdaje się polegać na tym, że wraz ze wzrastającym obciążeniem

pracą zwiększa się nastawienie proaborcyjne, a zmniejszenie tego obciążenia wzmacnia postawę antyaborcyjną. Dlatego też w porównaniu z osobami pracującymi jest wśród tych, którzy zaprzestali pracować mniej zwolenników i więcej przeciwników aborcji. Polaryzacja ta najwyraźniej występuje w młodszej generacji szwajcarskiej: liczba przeciwników aborcji przekracza wśród pracujących jednokrotnie, wśród tych zaś, którzy zaprzestali pracować pięciokrotnie liczbę zwolenników aborcji (Tab. 28).

Tab. 28: Zwolennicy (+) i przeciwnicy (—) aborcji w procentowej relacji do pracy zarobkowej w starszej (I) i młodszej (II) generacji polskiej i szwajcarskiej

	PL I	PL II	CH I	CH II
	+ / —	+ / —	+ / —	+ / —
pełny etat	39,8/27,9	27,4/34,2	20,7/73,4	33,3/60,5
niepełny etat	21,9/31,3	21,9/50,0	17,8/72,9	31,6/55,2
już nie	23,0/55,7	23,4/53,4	16,9/75,4	14,0/77,2
nigdy	18,2/45,5	14,3/60,9	9,1/63,3	33,3/44,4

3.5. WARUNKI FINANSOWE I MIESZKANIOWE

Spadek poziomu diety w rezultacie wzrastającego z industrializacją i urbanizacją dobrobytu jest faktem. Ale faktem jest też, że w bliskich sobie (geograficznie-czasowo, etnicznie-kulturowo) społecznościach spadek ten bynajmniej nie jest proporcjonalny do wysokości dobrobytu. Jeśli zatem czynniki ekonomiczne kształtują zachowania w dziedzinie rozrodczości, to nie czynią tego wprost, lecz za pośrednictwem innych czynników. Być może także z pomocą zmiany nastawień do aborcji?

Rezultaty prezentowanych tu badań nie zezwalają na twierdzącą odpowiedź. Okazuje się mianowicie, że tak istotny wyznacznik dobrobytu, jakim jest stan finansowo-mieszkaniowy, nie daje się skorelować z odmiennością postaw wobec aborcji. Całość odnośnych danych statystycznych i wartości korelacyjnych uprawdopodobnia jedynie przypuszczenie, że oddziaływanie czynników ekonomicznych na stosunek do aborcji jest w generacjach młodszych jeszcze mniejsze niż w starszych obywateli krajów (por. Aneks III i IV).

Treściowo bardziej wartościowe są wnioski, jakie nasuwa rozkład procentowy zwolenników i przeciwników aborcji w relacji do sytuacji finansowej i mieszkaniowej. Zezwala on np. stwierdzić, że w starszej generacji polskiej jest w grupie tych, którzy negatywnie osądzają swoją sytuację finansowo-mieszkaniową więcej zwolenników niż przeciwników aborcji, w ge-

neracji młodszej natomiast przeważają stale, niezależnie od sytuacji ekonomicznej, przeciwnicy aborcji. Znamiennym jest ponadto, że w starszej generacji polskiej przewagę liczebną posiadają zwolennicy aborcji nawet wśród tych, którzy swoją sytuację finansową oceniają jako bardzo dobrą (Tab. 29).

Antropologiczna irrelewanca czynników ekonomicznych w dziedzinie osądów aborcji jaskrawo koliduje z doniosłością przypisywanej tym czynnikom w praktyce społecznych wskazań za przerwaniem ciąży. Jest to jedna, a z całą pewnością nie jedyna z niekonsekwencji na płaszczyźnie zachowań prokreacyjnych zasługująca na odrębną analizę.

Tab. 29: Zwolennicy (+) i przeciwnicy (—) aborcji w procentowej relacji do sytuacji finansowej (A) i mieszkaniowej (B) w starszej (I) i młodszej (II) generacji polskiej i szwajcarskiej

	PL I	PL II	CH I	CH II
	+ / —	+ / —	+ / —	+ / —
A)				
bardzo dobra	41,6/33,4	21,4/35,7	22,4/68,9	11,2/72,2
dobra	24,0/47,0	26,0/39,6	19,4/74,4	25,6/64,6
znośna	38,8/29,3	22,1/48,5	10,5/79,0	37,2/58,1
zła	43,2/22,7	16,8/43,8	20,0/66,7	28,6/71,4
bardzo zła	30,4/30,4	29,4/41,2	—	—
B)				
bardzo dobra	27,1/45,7	21,2/44,2	19,7/74,1	25,2/65,7
dobra	36,9/31,3	22,1/45,8	14,2/77,5	32,9/57,9
znośna	36,6/32,1	22,0/45,0	33,4/50,0	15,4/76,9
zła	42,8/16,6	24,1/45,0	—	—
bardzo zła	47,0/17,6	26,4/47,3	—	—

3.6. ORIENTACJA POLITYCZNA

W obu krajach i w obu generacjach znaczącą rolę w dziedzinie nastawień do aborcji odgrywa jedynie chrześcijańska opcja polityczna, faworyzująca jednoznacznie postawy antyaborcyjne (por. Aneks I). Największą liczbę przeciwników i najmniejszą zwolenników aborcji zawiera właśnie grupa osób, deklarujących swą postawę polityczną jako chrześcijańską (Tab. 30). Odwrotnie kształtuje się ten stosunek wśród osób, którzy dystansują się politycznie od orientacji chrześcijańskiej. Odmiennosć tę najlepiej ilustruje starsza generacja polska: w grupie z chrześcijańską orientacją polityczną opowiada się za aborcją 17,5%, przeciw 52,8% osób, w grupie zaś odrzucającej tę orientację jest 49,1% zwolenników, a 18,9% przeciwników aborcji.

Z innych orientacji politycznych statystycznie znaczący związek z postawami wobec aborcji stwierdzalny jest wśród liberałów starszej generacji obu krajów oraz wśród ekologów polskiej młodszej i konserwatystów szwajcarskiej starszej generacji (por. Aneks I). Oddziaływanie orientacji ekologicznej i konserwatywnej ma przy tym charakter anty-, liberalnej natomiast proabortywny. Dlatego też wśród liberałów polskich zwolennicy aborcji wyraźnie przeważają, a wśród szwajcarskich są oni liczniejsi, przeciwnicy aborcji zaś mniej liczni niż w każdej innej grupie politycznej. Na uwagę zasługuje ponadto fakt, że najwięcej zwolenników i najmniej przeciwników aborcji jest wśród socjalistów starszej polskiej i młodszej szwajcarskiej generacji.

Tab. 30: Zwolennicy (+) i przeciwnicy (—) aborcji w procentowej relacji do wybranych orientacji politycznych w starszej (I) i młodszej (II) generacji polskiej i szwajcarskiej

	PL I	PL II	CH I	CH II
	+/-	+/-	+/-	+/-
liberalna	44,8/23,1	26,4/45,8	27,2/63,9	33,6/61,1
patriotyczna	33,2/31,5	22,7/49,1	21,9/69,1	20,0/76,7
ekologiczna	40,1/30,3	19,6/57,8	20,6/73,4	27,7/66,2
konserwatywna	27,5/35,0	23,1/57,9	18,5/70,3	5,3/78,9
chrześcijańska	17,5/52,8	10,7/67,2	13,4/81,3	20,2/73,6
socjalistyczna	58,9/15,7	22,5/50,0	25,6/68,6	40,0/50,7

3.7. OCENA PRZYCZYŃ SPADKU DZIETNOŚCI

U podłoża pytań w sprawie osobistego osądu przyczyn spadku diety leżało przeświadczenie, że wyjaśnienia udzielane przez ankietowaną osobę są jakoś związane z jej stosunkiem do aborcji.

Przeświadczenie to okazało się słuszne. Najsilniejszy związek z nastawieniem do aborcji stwierdzono bowiem w obu polskich i szwajcarskich generacjach właśnie wśród tych osób, które spadek poziomu diety interpretują ułatwioną możliwością przerywania ciąży (por. Aneks I). Interpretacja ta wiąże się przy tym z wyraźną preferencją postaw antyaborcyjnych: w tej grupie osób znajduje się najmniej zwolenników i najwięcej przeciwników aborcji (Tab. 31).

Ścisła korelacja z nastawieniem do aborcji zachodzi w Polsce również wtedy, gdy spadek diety wyjaśniany jest dostępnością środków antykoncepcyjnych, pragnieniem niezależności i kariery, skłonnością do wygodnictwa, a częściowo

także pracą zarobkową kobiet i wzrostem ilości rozwodów. W Szwajcarii korelacje te są albo zdecydowanie słabsze, albo zupełnie nieistotne (por. Aneks I—IV).

Z uwzględnianych w tej pracy przyczyn wyjaśniających spadek dzietności wpływ na stosunek do aborcji wywierają tylko te, które — jak metody antykoncepcyjne i praktyki aborcyjne — wewnątrznie związane są z zachowaniami prokreacyjnymi. Ich wpływ jest każdorazowo antyaborcyjny. Natomiast wyjaśnianie spadku dzietności przyczynami zewnętrznymi — jak przeludnieniem, sytuacją mieszkaniową, niepewną przyszłością czy trudnościami wychowawczymi — najczęściej nie wpływają na stosunek do aborcji. A jeśli to czynią, wzmacniają postawy proaborcyjne.

Tab. 31: Zwolennicy (+) i przeciwnicy (—) aborcji w procentowej relacji do wybranych przyczyn spadku dzietności w starszej (I) i młodszej (II) generacji polskiej i szwajcarskiej

	PL I +/-	PL II +/-	CH I +/-	CH II +/-
praca kobiet	29,6/36,5	21,7/52,6	17,1/73,8	26,8/62,6
rozwoły	29,0/39,5	17,3/59,4	15,8/72,8	26,4/60,4
przeludnienie	27,9/41,9	23,7/43,6	20,3/74,0	29,1/58,2
brak mieszkań	36,4/29,3	21,7/47,6	17,3/72,8	31,2/61,3
koszt dzieci	39,6/27,8	27,5/44,4	18,4/72,1	29,6/62,4
trudność wychowania	30,5/36,6	20,8/52,0	17,6/72,8	31,9/54,2
niepewna przyszłość	37,7/37,4	24,3/43,5	16,3/76,2	27,3/63,0
wygodnictwo	27,7/44,5	16,5/57,5	16,9/74,9	31,2/61,6
osobista kariera	25,4/46,4	19,4/55,6	18,3/73,0	27,7/63,3
antykoncepcja	27,1/43,5	14,9/60,7	16,9/75,8	25,5/68,2
aborcja	19,4/52,0	13,3/63,8	11,7/79,3	23,2/65,2

4. PODSUMOWANIE

Rezultaty badań nad uwarunkowaniami zachowań generatywnych w dwóch kulturowo sobie bliskich, lecz ekonomicznie zasadniczo odmiennych społecznościach przekraczają ramy zwykłego zestawu porównawczego. Na tematycznie zawężonym odcinku są one ważnym wkładem do nurtującego wiele szczegółowych nauk o człowieku pytania o to, na ile decydujące dla zachowań ludzkich są czynniki materialno-ekonomiczne, a na ile społeczno-kulturowe.

Zgodnie z prezentowanymi tu wynikami badań, czysto ekonomiczne czynniki nie warunkują nastawień do aborcji. Postawy pro- czy antyaborcyjne kształtowane są wyłącznie przez

czynniki o charakterze społeczno-kulturowym. Skrótowy zestaw tych czynników podany został w uwagach wstępnych rozdziału trzeciego, a siłę ich wpływu przedstawiają zamykające niniejszą pracę aneksy.

Aneks I. Siła zależności między wybranymi czynnikami społeczno-ekonomicznym a postawami wobec aborcji w Polsce i w Szwajcarii

Czynnik	Poziom istotności ¹					
	Cała próba		Generacja starsza		Generacja młodsza	
	PL N=1168	CH N=732	PL N=540	CH N=390	PL N=628	CH N=212
Dzietność postulowana	+++	+++	+++	+	+++	+++
Dzietność aktualna	+++	+++	+++	++	0	0
Liczba rodzeństwa	0	+++	+	+++	0	0
Miejsce urodzenia	++	+++	++	++	+	0
Miejsce zamieszkania	+++	+++	+	0	0	+
Płeć	0	0	0	0	0	0
Stan cywilny	+++	++	+	0	+++	0
Wykształcenie	0	+	+	0	+	0
Praca zarobkowa	+++	+++	+++	0	+++	0
Sytuacja finansowa	0	0	+	0	0	0
Sytuacja mieszkaniowa	0	0	0	0	0	0
Orientacje polityczne:						
— liberalna	+	+++	++	++	0	0
— narodowa	0	0	0	0	0	0
— ekologiczna	++	0	0	0	+++	0
— konserwatywna	0	+++	0	++	+	0
— chrześcijańska	+++	+++	+++	+++	+++	+++
— socjalistyczna	+	0	+	0	0	0
Powody spadku dzietności:						
— praca zawodowa kobiet	+	0	+	0	+	0
— wzrost rozwodów	+++	0	0	0	++	0
— przeludnienie	0	0	0	0	0	0
— brak mieszkań	0	0	0	0	0	0
— koszt utrzymania dzieci	0	+	0	+	0	0
— trudności wychowania	0	+	0	0	0	+
— niepewna przyszłość	+	0	0	0	0	0
— wygodnictwo	+++	0	+++	0	+++	0
— autonomia kobiet	+++	0	+++	0	+++	0
— antykoncepcja	+++	+	+++	0	+++	0
— dostępność aborcji	+++	+++	+++	0	+++	+

¹ Poziom istotności: +++ niższy od 0,001, ++ niższy od 0,01, + niższy od 0,05, 0 nieistotny.

Aneks II. Wartości współczynników siły związku między wybranymi czynnikami społeczno-ekonomicznymi a postawami wobec aborcji w Polsce i w Szwajcarii

Czynnik	PL (N = 1168)				CH (N = 732)			
	Chi-kwadrat	df	p	Gama* lub Eta	Chi-kwadrat	df	p	Gama* lub Eta
Dzietność postulowana *	180,0	16	0,000	0,38	67,0	16	0,000	0,40
Dzietność aktualna *	49,0	16	0,000	0,08	70,0	16	0,000	0,27
Liczba rodzeństwa *	30,5	20	0,062	0,07	74,5	20	0,000	0,28
Miejsce urodzenia	36,2	16	0,003	0,14	42,6	16	0,000	0,18
Miejsce zamieszkania	51,6	16	0,000	0,16	28,0	16	0,032	0,17
Płeć	5,4	4	0,247	0,06	2,5	4	0,653	0,01
Stan cywilny	94,1	20	0,000	0,23	51,9	28	0,003	0,17
Wykształcenie *	29,6	20	0,077	0,12	27,3	16	0,038	-0,12
Praca zarobkowa	100,1	16	0,000	0,26	41,1	16	0,000	0,17
Sytuacja finansowa *	12,8	16	0,687	0,06	23,2	16	0,109	0,01
Sytuacja mieszkaniowa *	15,7	16	0,471	0,02	14,1	16	0,593	0,06
Orientacje polityczne:								
— liberalna	13,0	4	0,011	0,10	25,0	4	0,000	0,17
— narodowa	1,4	4	0,837	0,00	8,6	4	0,072	0,13
— ekologiczna	15,0	4	0,005	0,06	6,2	4	0,185	0,07
— konserwatywna	8,1	4	0,087	0,08	41,4	4	0,000	0,22
— chrześcijańska	164,7	4	0,000	0,38	71,4	4	0,000	0,36
— socjalistyczna	12,8	4	0,012	0,10	4,6	4	0,330	0,07
Powody spadku dzietności:								
— praca zawodowa kobiet	12,3	4	0,015	0,09	8,6	4	0,071	0,09
— wzrost rozwodów	20,4	4	0,000	0,12	8,9	4	0,063	0,07
— przeludnienie	2,7	4	0,606	0,04	0,2	4	0,994	0,00
— brak mieszkań	5,3	4	0,263	0,06	8,9	4	0,063	0,04
— koszt utrzymania	8,4	4	0,077	0,07	9,9	4	0,041	0,03
— trudności wychowania	2,4	4	0,672	0,03	10,0	4	0,036	0,00
— niepewna przyszłość	11,8	4	0,019	0,08	4,1	4	0,393	0,07
— wygodnictwo	69,0	4	0,000	0,24	9,4	4	0,053	0,07
— autonomia u kobiet	51,8	4	0,000	0,21	2,3	4	0,683	0,02
— antykoncepcja	51,9	4	0,000	0,21	16,7	4	0,002	0,16
— dostępność aborcji	96,0	4	0,000	0,29	36,5	4	0,000	0,20

Aneks III. Wartości współczynników siły związku między wybranymi czynnikami społeczno-ekonomicznymi a postawami wobec aborcji w starszej generacji (w Polsce i w Szwajcarii)

Czynnik	PL (N = 540)				CH (N = 390)			
	Chi-kwadrat	df	p	Gamma* lub Eta	Chi-kwadrat	df	p	Gamma* lub Eta
Dzietność postulowana *	116,7	12	0,000	0,41	30,7	16	0,015	0,36
Dzietność aktualna *	42,8	4	0,000	0,31	36,1	16	0,003	0,23
Liczba rodzeństwa *	28,4	16	0,028	0,15	48,6	20	0,000	0,27
Miejsce urodzenia	33,0	16	0,007	0,20	32,4	16	0,008	0,18
Miejsce zamieszkania	53,4	16	0,000	0,27	20,6	16	0,193	0,12
Płeć	2,4	4	0,655	0,04	6,3	4	0,188	0,04
Stan cywilny	16,8	6	0,012	0,20	20,0	24	0,698	0,06
Wykształcenie *	33,6	20	0,037	0,14	25,4	16	0,062	-0,10
Praca zarobkowa	41,3	12	0,000	0,22	23,6	16	0,099	0,11
Sytuacja finansowa *	16,8	8	0,043	0,17	25,6	16	0,059	-0,09
Sytuacja mieszkaniowa *	10,5	6	0,074	0,11	23,3	16	0,107	-0,01
Orientacje polityczne:								
— liberalna	15,9	4	0,003	0,17	17,6	4	0,002	0,19
— narodowa	4,2	4	0,375	0,00	2,4	4	0,651	0,05
— ekologiczna	1,9	4	0,750	0,04	5,2	1	0,270	0,47
— konserwatywna	2,0	4	0,729	0,04	16,1	4	0,003	0,11
— chrześcijańska	76,0	4	0,000	0,38	45,5	4	0,000	0,38
— socjalistyczna	12,6	4	0,013	0,15	5,0	4	0,293	0,03
Powody spadku dzietności:								
— praca zawodowa kobiet	10,4	4	0,035	0,12	5,4	4	0,252	0,07
— wzrost rozwodów	8,7	4	0,068	0,12	7,3	4	0,120	0,03
— przeludnienie	4,2	4	0,375	0,07	3,3	4	0,512	0,00
— brak mieszkań	4,9	4	0,299	0,04	6,6	4	0,157	0,03
— koszt utrzymania	7,1	4	0,129	0,10	10,2	4	0,037	0,06
— trudności wychowania	2,3	4	0,687	0,06	3,3	4	0,512	0,04
— niepewna przyszłość	8,4	4	0,076	0,09	4,7	4	0,321	0,10
— wygodnictwo	29,4	4	0,000	0,23	2,2	4	0,709	0,06
— autonomia kobiet	24,9	4	0,000	0,21	1,0	4	0,912	0,02
— antykoncepcja	14,4	4	0,006	0,16	6,4	4	0,169	0,13
— dostępność aborcji	39,5	4	0,000	0,27	8,8	4	0,065	0,15

Aneks IV. Wartości współczynników siły związku między wybranymi czynnikami społeczno-ekonomicznymi a postawami wobec aborcji w młodszej generacji (w Polsce i w Szwajcarii)

Czynnik	PL (N = 628)				CH (N = 212)			
	Chi-kwadrat	df	p	Gam-ma * lub Eta	Chi-kwadrat	df	p	Gam-ma * lub Eta
Dietność postulowana *	77,3	12	0,000	0,37	42,0	16	0,000	0,53
Dietność aktualna *	12,0	4	0,018	-0,04	17,1	16	0,379	0,20
Liczba rodzeństwa *	23,5	16	0,099	0,09	24,8	20	0,209	0,20
Miejsce urodzenia	30,5	16	0,015	0,17	9,4	16	0,895	0,07
Miejsce zamieszkania	26,1	16	0,053	0,07	27,4	16	0,037	0,14
Płeć	5,2	4	0,263	0,08	1,8	4	0,775	0,04
Stan cywilny	33,4	6	0,000	0,25	32,3	24	0,120	0,27
Wykształcenie *	33,9	20	0,027	0,12	10,8	16	0,821	-0,07
Praca zarobkowa	40,0	12	0,000	0,24	18,7	16	0,285	0,22
Sytuacja finansowa *	4,3	8	0,825	-0,03	22,2	16	0,136	0,20
Sytuacja mieszkaniowa *	1,3	6	0,973	-0,01	10,4	12	0,580	-0,01
Orientacje polityczne:								
— liberalna	9,2	4	0,056	0,07	8,4	4	0,077	0,11
— narodowa	1,3	4	0,857	0,00	4,3	4	0,363	0,15
— ekologiczna	21,9	4	0,000	0,10	2,9	4	0,571	0,10
— konserwatywna	9,8	4	0,043	0,08	8,0	4	0,092	0,18
— chrześcijańska	75,2	4	0,000	0,37	15,0	4	0,007	0,28
— socjalistyczna	3,0	4	0,561	0,02	8,6	4	0,073	0,18
Powody spadku dietności:								
— praca zawodowa kobiet	11,2	4	0,024	0,05	1,5	4	0,829	0,06
— wzrost rozwodów	15,9	4	0,003	0,12	1,8	4	0,767	0,01
— przeludnienie	0,3	4	0,076	0,02	6,4	4	0,174	0,09
— brak mieszkań	6,2	4	0,182	0,02	1,8	4	0,779	0,03
— koszt utrzymania	9,3	4	0,055	0,06	2,0	4	0,733	0,03
— trudności wychowania	2,8	4	0,593	0,03	11,4	4	0,023	0,09
— niepewna przyszłość	8,6	4	0,072	0,07	4,0	4	0,402	0,00
— wygodnictwo	33,6	4	0,000	0,24	3,0	4	0,553	0,03
— autonomia kobiet	19,2	4	0,001	0,16	2,2	4	0,701	0,04
— antykoncepcja	27,5	4	0,000	0,22	4,9	4	0,297	0,10
— dostępność aborcji	43,7	4	0,000	0,27	12,0	4	0,017	0,12

DIE ABTREIBUNGSRAGE IN KONTEXT SOZIO-ÖKONOMISCHER VERHÄLTNISSE (EINE POLNISCH-SCHWEIZERISCHE UNTERSUCHUNG)

Zusammenfassung

Alle statistischen Daten und Korrelationswerte weisen darauf hin, dass die folgenden Faktoren massgebend die Einstellung zur Abtreibung prägen: 1) die postulierte und die aktuelle Kinderzahl; 2) der Geburts- und aktueller Wohnort; 3) der Zivilstand und teilweise die Ausbildung;

4) eine liberale und eine christliche politische Haltung; 5) die Erklärung des Geburtenrückganges durch Empfängnisverhütung und Abtreibungserleichterung.

Allein in der Schweiz erwiesen sich als bedeutsam: 1) die Zahl der Geschwister; 2) eine konservative politische Haltung; 3) die Erklärung des Geburtenrückganges durch Erziehungskosten und Erziehungsangst;

Allein in Polen erwiesen sich als signifikant: 1) die Erwerbstätigkeit; 2) eine sozialistische politische Haltung; 3) die Erklärung des Geburtenrückganges durch die berufliche Arbeit der Frauen, die Zunahme von Scheidungen, den Wunsch nach Unabhängigkeit und persönlicher Karriere und die Bequemlichkeit.

Ohne jeglichen Einfluss auf die Einstellung zur Abtreibung zeigten sich: 1) das Geschlecht; 2) die Einschätzung der eigenen Finanz- und Wohnverhältnisse; 3) eine patriotische politische Haltung; 4) die Erklärung des Geburtenrückganges durch Ueberbevölkerung und Wohnungsnot.